

3. **Акимова Т.А.** Экономика природы и человека / Т.А. Акимова, В.В. Хаскин. – М. : ЗАО "Экономика", 2006. – 334 с.
4. **Нікбахт Е.** Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі : пер. з англ. В.Ф. Овсієнка та В.Я. Му-сієнка. – К. : Вид-во "Основи", 1993. – 383 с.
5. **Фатхутдинов Р.А.** Управленческие решения : учебник / Р.А. Фатхутдинов. – 6-е изд., [перераб. и доп.]. – М. : Изд-во ИНФРА-М, 2005. – 344 с.
6. **Якімцов В.В.** Системне дослідження кооперування та спеціалізації / В.В. Якімцов // Вісник Сумського державного університету. – Суми, 2005. – № 7(91). – С. 44-48.
7. **Деревообробник** за 3-16 вересня 2002, № 17 (59).
8. **Холина В.Н.** Основы экономики природопользования : учебник [для ВУЗов] / В.Н. Холина. – СПб. : Изд-во "Питер", 2005. – 672 с.

Якимцов В.В. Система кооперирования мебельных предприятий

Рассмотрена система кооперирования мебельных предприятий. Разработана система определения социо-эколого-экономической эффективности кооперирования предприятий. Определены элементарные показатели системы. Предоставлена схема расчета интегральной оценки социо-эколого-экономического эффекта.

Ключевые слова: система, кооперирование, специализация, интегральная эффективность, параметры системы.

Yakimtsov V.V. System cooperation of furniture enterprises

The article deals with a cooperation system of furniture enterprises. The system of enterprises cooperation determination of socio-ecological-economic efficiency is developed. Basic parameters of the system are determined. The scheme of calculating the integrated assessment of ecological and socio-economic effect is considered.

Keywords: system, cooperation, specialization, efficiency, ecologo-economical efficiency, parameters of the system.

УДК 658.115.31:658.14/.17

*Аспір. В.І. Якимів; здобувач О.О. Касинець;
доц. Н.М. Галазюк, канд. екон. наук – Львівська КА*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

Доведено необхідність державного регулювання природних монополій. Визначено та охарактеризовано головні параметри регулювання діяльності природних монополістичних утворень. Проаналізовано чинну нормативно-правову базу регулювання природних монополістичних структур у вітчизняній економіці.

Ключові слова: природна монополія, регулювання діяльності природних монополій, ціна (тариф) монополіста, моделі регулювання цін, обсяг виробництва, якість продукції, інвестиційна діяльність.

Постановка проблеми. Природні монополії посідають надзвичайно вагоме місце в економіці більшості країн світу. До їхніх сфер належить широкий перелік надзвичайно важливих видів господарської діяльності, продукція яких є вкрай потрібною як для розвитку виробництва, так і для задоволення першочергових суспільних потреб. Тому стабільний стан ринків природних монополій є запорукою ефективного соціального та економічного розвитку. У більшості випадків найбільш ефективну структуру виробництва і споживання визначають ринкові механізми. Проте ринок не у всіх випадках спроможний максимізувати суспільний добробут. Одним із таких випадків є ринок, який перебуває у стані природної монополії. Це пояснюють тим, що монополісти не схильні до запровадження інновацій, підвищення якості продукції (послуг),

чи до розширення її обсягів. Саме тому сфера функціонування ринків природних монополій потребує жорсткого державного регулювання.

Безліч питань, пов'язаних з регулюванням діяльності природних монополій, висвітлено у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. Базилевича, О. Бакалінської, З. Борисенка, З. Єщенка, В. Венгера, І. Галиці, В. Кривуцького, В. Кононенка, В. Ліри, Г. Паламарчука, О. Прутської, Г. Філюка, Д. Якубенка, О. Яременка, Я. Чумакова та ін. Та попри значну увагу вчених до цієї проблематики, треба наголосити на відсутності цілісного її дослідження, а також на недостатності наукового опрацювання низки теоретичних питань, вирішення яких гарантуватиме удосконалення державного регулювання природних монополістичних структур.

Методика досліджень. Обґрунтовано основоположні теоретико-методологічні аспекти регулювання діяльності природних монополій.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки значення тих видів господарської діяльності, які економічна теорія відносить до природної монополії, є надзвичайно істотним, оскільки виготовлена ними продукція використовується в усіх виробничих процесах та задовольняє першочергові потреби населення. У вітчизняній економіці під регулювання підпадають такі сфери діяльності суб'єктів природних монополій: транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами; транспортування природного нафтового газу трубопроводами та його розподіл; транспортування інших речовин трубопровідним транспортом; передача та розподіл електроенергії; користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування; управління повітряним рухом; централізоване водопостачання та водовідведення; централізоване постачання теплоенергії; спеціалізовані послуги транспортних терміналів, портів, аеропортів (за переліком, який визначає Кабінет Міністрів). За відсутності у цих галузях конкуренції монополіст прагне максимізувати свої прибутки через скорочення собівартості продукції (послуги) і підвищення цін (тарифів) на неї. Це призводить до виникнення негативних наслідків функціонування природних монополій, які проявляються, по-перше, в нераціональному господарюванні; по-друге, у встановленні завищених цін (тарифів) на товари (послуги); по-третє, у низькій якості продукції (послуг). Протидіяти цим наслідкам можна лише за допомогою дієвої системи державного регулювання, яке повинно бути спрямованим на те, щоб ціна на послуги природного монополіста, з одного боку, була достатньою для відшкодування витрат на їхнє виробництво та реалізацію, а з іншого – щоб прибутки монополіста не перевищували рівня прибутків у конкурентних галузях економіки, які характеризуються таким самим ступенем ризику.

Головні параметри регулювання діяльності природних монополістів відображено на рис. 1.

Регулювання ціни (тарифів). На наш погляд, найважливішим із названих вище параметрів регулювання діяльності природних монополістів є ціна (тариф) на їхню продукцію (послуги). Орган регулювання визначає ціну (тариф), яку підприємство має встановити на свою продукцію (послуги) або вста-

новлює верхню чи нижню межу цін (тарифів). Верхня межа встановлюється тоді, коли уряд має підстави вважати, що монополіст визначить надто високу ціну. Нижня межа закріплюється тоді, коли підприємство має конкурентів, які не підлягають регулюванню. Це здійснюється для того, щоб не допустити демпінгового ціноутворення, яке змусить конкурентів покинути галузь.

Рис. 1. Головні параметри регулювання діяльності природних монополістів

Основною метою регулювання цін (тарифів) на товари (послуги) природних монополістів є забезпечення підприємству "справедливого" прибутку, а споживачам – доступних послуг. Тобто воно має бути спрямованим на оптимальне поєднання інтересів виробників та споживачів.

Регулювання цін (тарифів) природних монополістів здійснюється за допомогою певних методів. У цілому світі тривають невинні пошуки оптимальних моделей цінового регулювання природних монополій. Якщо вирішення цього питання базується на науково-обґрунтованих засадах, то це неодмінно призводить до позитивних наслідків. Найбільш розвинена система цінового регулювання природних монополій склалася у США та Великобританії. У цих країнах здебільшого застосовують такі три моделі регулювання цін [1]: витрати плюс прибуток; дефлятор-Х; комбінована модель.

Застосування цих моделей є високоефективним лише за умов розвинутого ринкового механізму. У країнах із перехідною економікою, на наш погляд, перспективними є стимулювальні методи регулювання, які базуються на принципі стимулювання природних монополій до підвищення ефективності їхньої діяльності, запровадження нової техніки та технологій, а відповідно – зниження собівартості продукції. У цьому разі компанія отримує на певний період усю економію від підвищення ефективності діяльності. Основні моделі стимулювального регулювання відображено на рис. 2.

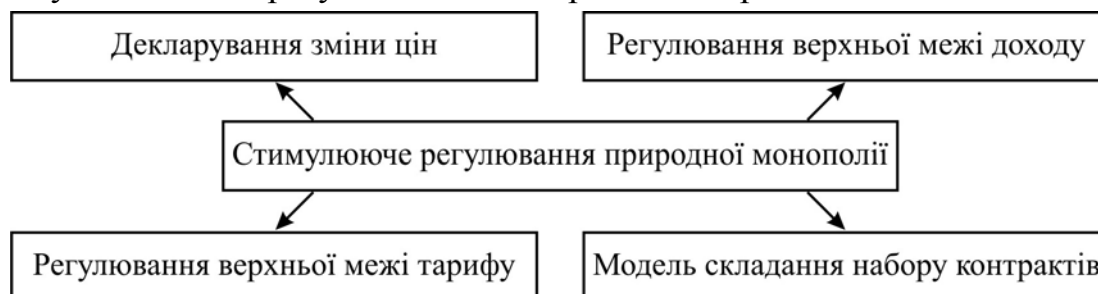

Рис. 2. Основні моделі стимулювального регулювання природних монополій

Метод декларування зміни цін. Сутність цього методу в тому, що монополіст може підвищити ціну, яка підлягає регулюванню лише за згодою регуляційних органів. При цьому основну увагу приділяють економічному обґрунтуванню зміни собівартості. Підвищення ціни дозволяється лише внаслідок

лідок подорожчання сировини, зростання тарифів на електроенергію, збільшення орендної плати, зростання мінімальної заробітної плати, підвищення ставок товарних податків тощо.

Регулювання верхньої межі доходу. Метою регулювання норми доходу є обмеження питомих прибутків на одиницю витрат природних монополістів. Таким чином підприємство підраховує понесені за певний період витрати, а регулювальний орган встановлює обґрунтований рівень прибутку, що дасть змогу інвесторам отримати певний рівень прибутку на капітал.

Регулювання верхньої межі тарифу. У разі регулювання контрольними органами верхньої межі тарифу природний монополіст може знижувати витрати на одиницю продукції та отримувати від цього додаткові прибутки.

Модель складання набору контрактів. Цей метод є варіацією методу регулювання верхньої межі тарифу. Він передбачає вирішальну роль регуляційного органу у визначенні ефективності природної монополії. Це дає змогу йому контролювати діяльність природних монополій, що є особливо актуальним в умовах перехідної економіки.

Специфічною особливістю цінового регулювання природного монополіста є цінова дискримінація, сутність якої полягає у визначенні різних цін (тарифів) на одну і ту ж продукцію (послуги) для різних груп споживачів. Навколо цінової дискримінації вже багато років точаться дискусії. Одні економісти стверджують, що вона зацікавлює підприємства розширювати обсяги виробництва до суспільно-необхідного рівня, що створює передумови для уникнення "провалу ринку", пов'язаного з утратою частини ефекту, оскільки порівняно з умовами конкурентного ринку за умов монополії, коли немає цінової дискримінації, надлишок споживача є меншим, надлишок виробника – більшим, а сумарна величина надлишків виробника та споживача – меншим. Інші зазначають, що цінова дискримінація, коли немає порівняно точної інформації про граничні ціни конкретних споживачів на продукцію природних монополістів, може зумовити ще більше загострення проблем, які супроводжують монополізацію деяких видів господарської діяльності [7].

Здійснений аналіз нормативно-правової бази регулювання цін у природних монополіях дав змогу виявити, що чинна законодавча, методична та методологічна база формування і встановлення цін (тарифів) на продукцію (послуги) природних монополістів є недосконалою та непрозорою. На наш погляд, головними вадами нормативно-правової бази регулювання цін (тарифів) на продукцію монополістів є певна неузгодженість окремих положень, відсутність особливостей порядку формування цін (тарифів) на продукцію монополістів. Органи, які затверджують тарифи, не бачать ніяких підстав вилучати понаднормові витрати, посиляючись на Положення бухгалтерського обліку № 16 "Витрати". Наявність у Законі України "Про природні монополії" [3] норми, що під час регулювання цін (тарифів) на товари природних монополістів враховуються витрати, які згідно із законами про оподаткування належать до валових витрат виробництва та обігу, призводить до того, що в наявних галузевих методиках регуляційні органи передбачають можливість долучення до тарифів будь-яких витрат, передбачених у Положенні у значних сумах, які іноді сягають третю частину усіх збитків галузі. Наслідком та-

кої ситуації є недосконала тарифна політика, яка дає змогу природним монополіям покривати свою неефективність за рахунок споживачів послуг, а державі – перекладати свої функції із соціальної підтримки населення на споживачів [7]. На наш погляд, запобігання включенню цих необґрунтованих витрат до тарифів дасть змогу захистити права споживачів послуг, насамперед підприємців від необґрунтованого підвищення тарифів та створить сприятливі умови для ефективного державного регулювання суб'єктів природних монополій.

Регулювання обсягів виробництва. Важливим параметром, який підпадає під регулювання діяльності природних монополістів є обсяг виробництва. Таке регулювання проводять як разом із регулюванням ціни, так і самостійно. Так, у США протягом тривалого часу багато штатів, які видобували нафту, встановлювали обмеження на її видобуток. Хоча обсяги виробництва визначав уряд, ціни формувалися на ринку. Зрозуміло, що обмеження обсягу не могло не вплинути на ціну. Не рідко, як альтернативний варіант, застосовують таке регулювання обсягів виробництва, яке дає змогу задовольнити весь попит за регульованою ціною.

Регулювання якості продукції (послуг). Регуляторний орган встановлює мінімальні стандарти надійності надання послуг. Наприклад, якщо енергопостачальна компанія допускає часті відключення електроенергії, то регуляторний орган зобов'язаний втрутитися, вимагаючи збільшити потужності для забезпечення безперебійності електропостачання. Крім того, до компетенції регуляторних органів входить контроль якості товарів і послуг з точки зору їх безпечності для споживачів.

Регулювання інвестиційної діяльності. Таке регулювання передбачає пряме втручання регуляторного органу у виробничий процес, яке стосується вибору технологій і сировини. Воно відбувається з метою недопущення дублювань потужностей підприємств у межах національної програми розвитку галузі.

Висновки. Аналіз чинної методологічної бази регулювання природних монополій не дає однозначної відповіді на питання щодо доцільності застосування тієї чи іншої стратегії боротьби з їхньою неефективністю. Кожна держава обирає стратегію, залежно від особливостей її соціально-економічного та технічного розвитку і національних традицій. Кожна стратегія державного регулювання природних монополій при цьому повинна постійно переглядатись і удосконалюватись.

Література

1. Венгер В.В. Організаційно-економічний механізм регулювання цін у природних монополіях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. – К., 2005. – 20 с.
2. Долішній М.І. Моделі державного регулювання в ринковій економіці / М.І. Долішній, Г.Г. Козоріз // Економіка України. – 1999. – № 6.
3. Про природні монополії: Закон України № 1682-III від 20.04.2000, зі змінами і доповненнями.
4. Иванов И.Д. Современные монополии и конкуренция: (формы и методы монополистической практики) / И.Д. Иванов, И.Д. Иванов. – М. : Изд-во "Мысль", 1980. – С. 254.
5. Кампо В.М. Проблеми становлення і розвитку комунального права України / В.М. Кампо // Концепція розвитку законодавства України. – К., 1996. – С. 153-156.

6. Карпушин Е.І. Задачі адміністративного регулювання господарської діяльності підприємств комунальної власності з надання муніципальних послуг / Е.І. Карпушин // Коммунальное хозяйство городов. – К., 2002. – Вып. 36. – Сер.: Архитектура и технические науки. – С. 445-449.

7. Кривуцький В.В. Ефективні форми власності на природні монополії / В.В. Кривуцький // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" : Логістика. – Львів, 2005. – № 526. – С. 80-84.

8. Макаренко М.І. Регулювання цін як чинник фінансової стабілізації / М.І. Макаренко // Фінанси України. – 1999. – № 10. – С. 33-38.

9. Макаренко М. Моделі регулювання цін на продукцію природних монополій / М.І. Макаренко // Ефективність реформування української економіки : зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – С. 144-149.

10. Никитин С. Монополистическое ценообразование: проблемы и закономерности / С. Никитин. – М. : Изд-во "Наука", 1980. – С. 380.

11. Никифоров А. Ценовое регулирование естественных монополий / А. Никифоров // Вопросы экономики. – 1998. – № 4. – С. 134-143.

12. Онищук Г. Економіка житлово-комунального господарства: нові підходи у формуванні цінової і тарифної політики / Г. Онищук // Економіка України. – 2001. – № 7. – С. 22-28.

13. Чураков А.Я. Державне регулювання фінансової діяльності та ціноутворення природних монополій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. – К., 2004. – 18 с.

Якимив В.И., Касинец О.О., Галазюк Н.М. Теоретико-методологические аспекты регуляции деятельности естественных монополий

Доказана необходимость государственной регуляции естественных монополий. Определены и охарактеризованы ключевые параметры регуляции деятельности естественных монополий. Проанализирована действующая нормативно-правовая база регуляции естественных монополистических структур в отечественной экономике.

Ключевые слова: естественная монополия, регуляция деятельности естественных монополий, цена (тариф) монополиста, модели регуляции цен, объем производства, качество продукции, инвестиционная деятельность, регуляторные органы.

Yakymiv V.I., Kasynech' O.O., Galazyuk N.M. Theoretical and methodological aspects of adjusting of activity natural monopolies

The necessity of government control of natural monopolies is well-proven. Certainly and the key parameters of adjusting of activity of natural monopolies are described. The operating normative and legal base of adjusting of natural monopolistic structures is analysed in a domestic economy.

Keywords: natural monopoly, adjusting of activity of natural monopolies, cost (tariff) of monopolist, model of adjusting of prices, production volume, quality of products, investment activity, regulator organs.

УДК 336.14+336.2 (477)

**Доц. Н.Б. Ярошевич, канд. екон. наук;
магістрант М.П. Гойда; магістрант В.І. Мельник –
НУ "Львівська політехніка"**

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Висвітлено основні проблеми, які виникають під час формування доходів Державного бюджету України загалом та загального фонду зокрема, як його структурної частини. Проаналізовано структурну динаміку доходної частини загального фонду Державного бюджету України. Подано пропозиції щодо вдосконалення бюджетно-податкової політики.